

Vladimir Geiger, Suzana Leček, „*Bog čuva Jugoslaviju*”: politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevine SHS/Jugoslavije (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020), 240 str.

Državni i nacionalni simboli nešto su što nas svakodnevno okružuje. Kada zastanemo i zamišljamo ih, obično nam je prva asocijacija zastava koja se vijori na vjetru, a rjeđe će nam pasti na pamet da neke od njihovih manifestacija vidimo i, da pače, koristimo mnogo češće, npr. dok plaćamo namirnice u trgovini ili piće u kafću. Naravno, radi se o novcu, koji svojom ikonografijom ocrtava političku, gospodarsku, ali i drugu širu društvenu realnost države koja ga izdaje.

Knjiga „*Bog čuva Jugoslaviju*”: politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevine SHS/Jugoslavije tu je da na neki način ispuni prazninu koja postoji u našoj znanosti, a vezana je uz ovu tematiku. Monografija analizira ulogu ikonografije prisutne na novcu monarhističke Jugoslavije, prije svega novčanicama, u toj državi. Zato će ova knjiga nesumnjivo biti interesantna raznim skupinama znanstvenika, većinom povjesničarima, politolozima, ekonomistima, pravnicima, povjesničarima umjetnosti itd. Ipak, zbog jasnoga stila pisanja te mnoštva kvalitetnih slikovnih prikaza koji obilno prate tekst, u njoj će uživati i obični građani zainteresirani za teme vezane uz numizmatiku iz Hrvatske, ali i drugih, prije svega okolnih zemalja.

Nakon „Riječi unaprijed” (str. 7–18), koja služi kao uvod i objašnjava pozadinu izdavanja ovoga djela, slijede četiri veće cjeline s brojnim potpoglavljima u kojima autori nastoje objasniti kako su nastale pojedine novčanice, koje su motive sadržavale te zašto je važno razumjeti njihovu simboliku.

Glava „Politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1919. – 1929. godine” (str. 19–94) bavi se počecima uspostave zasebnoga novčarskog sustava Kraljevstva SHS nakon ujedinjenja 1918. godine. Tako ono obrađuje i razdoblje tzv. dinarsko-krunskih novčanica koje je izdavalo Ministarstvo financija te države 1919. – 1920. kao prvi, umnogome zapravo provizorni novac, potom i razne „pomoćne novčanice” koje su mahom izdavali veći gradovi u državi u istom razdoblju, a koje su vrijedile samo na teritoriju određenoga grada. Poglavlje završava uspostavom sustava tiskanja novčanica koji je kontrolirala Narodna banka Kraljevine SHS. On je započeo izdavanjem novčanice od 10 dinara, tzv. Amerikanke, s prepoznatljivom vinjetom „Progress”, te raznim prijedlozima likovnih rješenja novčanica, koji su do kraja 1928. oživotvoreni u novom, tzv. francuskom dizajnu i tisku. Ipak, prvih deset godina postojanja Kraljevstva/Kraljevine SHS još je uvijek obilježeno generičkim prikazima države te miješanjem motiva i izmjenama rješenja pojedinih prikaza, što je vidljivo npr. u manifestacijama državnoga grba, koje se razlikuju od novčanice do novčanice. Mijenja se i druga simbolika, pri čemu autori zanimljivo prikazuju kako primjerice alegorija Srbije kipara Đorđa Jovanovića s ranijih umjetničkih prikaza sada postaje alegorija Kraljevine SHS na novcu iz 20-ih godina.

Iduće poglavlje, „Politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevine Jugoslavije 1929. – 1941.” (str. 95–152), kronološki je nastavak prethodnoga razdoblja. Važnija novina u njemu bilo je otvaranje zasebnoga *Zavoda za izradu*

novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, koji je početkom 1930. izdao prvu novčanicu, a od 1938. izrađivao i optjecajni kovani novac spomenute države. U tom razdoblju Narodna banka pustila je u promet četiri nove novčanice redovnoga izdanja (apoeni od 10, 100, 500 te 1000 dinara), a tiskan je i novac za ratne novčane rezerve. Motivi korišteni u dizajnu novčanica zapravo su bili još više državni jer su se u to doba još jasnije koristili likovi stvarnih osoba, npr. kraljeva Aleksandra I. i Petra II., kraljice Marije, ali i Vuka Stefanovića Karadžića ili Ruđera Boškovića. Korištene su i panorame gradova, poput Dubrovnika, ili slike koje su donekle bile i na prijašnjim novčanicama, alegorijski likovi koji prikazuju poljoprivredu, rudarstvo, industriju, narodnu tradiciju – sve da bi se pokazalo ideološko i političko metafizičko usmjerenje Kraljevine Jugoslavije.

Kraći segment „‘Londonska’ serija – novčanice Narodne banke Kraljevine Jugoslavije izrađene po odluci Vlade Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu 1943. godine” (str. 153–162), kao što mu i naslov sugerira, obrađuje novčanice koje je Narodna banka, koja se tada zajedno s Vladom Kraljevine Jugoslavije službeno nalazila u izbjeglištvu, dala izraditi u šest zasebnih apoena tijekom Drugoga svjetskog rata. Novčanice su izrađene u više raznih tvrtki u Velikoj Britaniji i trebale su postati prva poslijeratna valuta obnovljene Kraljevine Jugoslavije. Zbog promijenjenih političkih okolnosti nikada nisu ušle u optjecaj. I one su prikazivale poznate spomenike u državi, zatim razne „narode” odjevene u svoje nošnje te ponovno razne proizvodne djelatnosti. I ovdje se država nastojala prikazati kao pobjednica u ratu, ali ona koja je podnijela velike žrtve, zatim zemlja tradicije, ali i napretka – industrije i pomorstva.

Posljednje poglavlje rasprave nazvano je „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca/ Jugoslavija: država, nacije i novčanice” (str. 163–202), a analizira kakvu su poruku slale te novčanice, kako su ih korisnici trebali prihvaćati te kako su doista gledali na njihovu ulogu. Naravno, osim „zaslužnih osoba”, zanimljive su analize prikaza raznih alegorija te države. Tako se na novcu izmjenjuju poželjne apstraktne vrline (npr. znanje) i gospodarske grane (npr. industrija) – ne služeći toliko prikazivanju stvarnosti, nego prije svega kao poželjna simbolika za vladajuće. Što se tiče likova, posebice je zanimljivo što su na novčanicama žene zastupljenije od muškaraca, a postoje i prikazi djece. Ipak, osim kraljice Marije Karadžević svi ostali ženski likovi (32) zapravo su alegorije, mahom nekih dijelova države, tj. nacije – ili državne cjeline.

Na kraju monografije nalazi se „Zaključna riječ” (str. 203–208), u kojoj su autori sumarno opisali svoja zapažanja. Do kraja knjižnoga bloka tu je još sažetak na engleskom jeziku (str. 209–214), popis izvora i literature te odvojeno imensko i mjesno kazalo.

„*Bog čuva Jugoslaviju*” ujedno je zanimljiva i zabavna knjiga. Njezin naslov dolazi zapravo od natpisa korištenog na dijelu novčanica koje je monarhistička Jugoslavija izdavala i njima nastojala samu sebe reprezentirati, prije svega pred domaćim korisnicima toga novca, ali i u svijetu. Iako očito nije bilo pomoći Jugoslaviji, naslov je na neki način vrlo detaljno opisao upravo taj raskorak između onoga što je simbolički prikazano na novčanicama te stvarne društveno-političko-novčane situacije u državi koja ih je izdavala. Ova monografija pisana je seriozno, znanstveno, ali je njezin stil vrlo razumljiv. Zbog korištenja vrlo primjerenih modela analize, raznorodnih izvora

te kvalitetne strane i domaće literature, kao i mnoštva slikovnih priloga – koji su otišnuti u visokoj rezoluciji i na kvalitetnom papiru – mora se reći da je ovo nezamjenjiv naslov koji će uzeti u ruke svi zainteresirani za ovu i srodne teme.

Stipica Grgić

O pretiscima autobiografija sudionika Prvoga svjetskog rata, II. dio

Nakon višegodišnje pauze ponovo imamo zadovoljstvo čitati nove zapise sudionika Prvoga svjetskog rata koji su ugledali svjetlo dana zahvaljujući zalaganju i trudu Filipa Hameršaka, najboljega poznavatelja te problematike u Hrvatskoj. Ovoga puta riječ je o dnevničkim zapisima Antuna Šolca i Jozе Miloševićа, koje je objavio Leksikografski zavod „Miroslav Krležа” krajem 2020. u sklopu svoje biblioteke „Biobibliographica Nova”, namijenjene objavljivanju rukopisnih djela u privatnom vlasništvu važnih za nacionalnu kulturu, a posve nedostupnih javnosti.

Ta nova izdanja podsjetila su me na obećanje dano čitateljima u br. 2 *Časopisa za suvremenu povijest* iz 2015., gdje sam predstavila tri pretiska autobiografija sudionika istoga rata: *Gledanje u vidjeno. Ratovanje u Srbiji 1914. godine* Branimira Kneževićа, *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu* Pere Blaškovića i *Na konju i u rovu* Jurja grofa Oršićа-Slavetićkog, te najavila prikaz još dvaju pretisaka u idućem broju. Svi pretisci objavljeni su 2014. i 2015. u izdavačkoj kući Fortuna (Antikvarijat *Biblos*) i urednik im je bio Filip Hameršak. Spletom okolnosti do toga nije došlo, a obzirom na to da zadnja dva pretiska nisu dobila zasluženi prikaz, ili ga barem ja nisam vidjela, vrijeme je da se ispuni dano obećanje.

Preostala dva djela: Grgo Turkalj, *1609 dana na fronti* (Winnipeg: Knjižara „Kanaadskog Glasa”, 1930 / Strmec Samoborski: Fortuna, 2015) i Slavko Štancer, *Put do pobjede. Sastavljen za podčasnike i momčad sviju četa hrvatske krvi* (Zagreb: Naklada potpukovnika Slavka Stanzera, 1916 / Strmec Samoborski: Fortuna, 2015), svojevrsni su antipodi.

Grgo Turkalj „Guslar” rođen je 1884. u selu Sastavak kraj Slunja, gdje je završio četiri razreda obavezne škole. Do izbivanja rata tri puta je odlazio u Ameriku na nekoliko godina i iznova se vraćao u zavičaj „sa lijepom svoticom”. Bio je jedan od šestorice braće, od toga su petorica bila mobilizirana tijekom rata u tri različite pukovnije (26. domobranska, 79. c. i kr. te 39. topnička). Većinu od svojih 1609 dana na bojištu Turkalj je proveo u 26. domobranskoj pješačkoj pukovniji, do siječnja 1915. na srpskom bojištu, zatim do početka 1918. na ruskom bojištu, kada je prebačen na talijansko bojište. Prema njegovim riječima, sudjelovao je u 63 pješačka juriša i 652 odbijanja pješačkih juriša. Tijekom službe odlikovan je velikom i malom srebrnom te brončanom kolajnom za hrabrost i Karlovim četnim križem za vrijeme provedeno na prvoj crti. Nakon rata ponovo odlazi u Ameriku i s obitelji se nastanjuje u gradu Ambridgeu (zapadna Pennsylvania), poznatom po čeličanicama, gdje je vjerojatno i on